

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.075>

УДК 33.330

JEL: Q130

Л.В. МОЛДАВАН, д-р екон. наук, проф.,
заслужений економіст України,
головний науковий співробітник відділу форм
та методів господарювання в агропродовольчому комплексі
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: lmoldavan@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5347-2699>

КОНФЛІКТНІСТЬ У ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІКИ І ПРИРОДИ ТА РОЛЬ АГРОЕКОЛОГІЇ ЯК ВАЖЛИВОГО СПОСОБУ ЇЇ УПЕРЕДЖЕННЯ*

Розкрито сутність антагоністичних зіткнень, що виникають у системі «людина — суспільство — економіка — природа», та їх переростання в соціально-екологічні конфлікти. Обґрунтовано місце і роль концепції сталого розвитку в нейтралізації виникнення цих конфліктів. Виокремлено поетапність наростання екодеструктивного впливу економіки на природні ресурси сільського господарства, названо ознаки кожного етапу. Доведено безальтернативність переходу до економіко-соціально-екологічно збалансованого розвитку сільського господарства на засадах агроекології.

Ключові слова: економіко-екологічні конфлікти; етапи агрокодеструктивних процесів; сталий розвиток; агроекологія; паритетність взаємовідносин.

Економічна система являє собою систему виробництва, розподілу і споживання товарів та послуг, за якої постійно відбувається взаємодія суспільства, окремих його груп людей і природи. Природа дає людині засоби для існування: земельні ресурси виступають основним засобом для виробництва продовольства, природні копалини постачають матеріали і енергію, необхідні для життєдіяльності людей, водні ресурси потрібні людині для зрошування

* Публікацію підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи «Виклики та наслідки агропродовольчої спеціалізації аграрного сектора України у світовій економіці» ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (державний реєстраційний № 0120U000231).

Ц и т у в а н н я: Молдаван Л.В. Конфліктність у взаємодії економіки і природи та роль агроекології як важливого способу її упередження. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 75—90. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.075>

сільськогосподарських культур, здійснення різних технологічних операцій у промисловості, для життя, побуту тощо. Людина і все живе також не можуть обійтися без природного повітря.

Розвиток продуктивних сил на основі досягнень науково-технічного прогресу дає можливість людині інтенсифікувати використання природних ресурсів. Під дією інтенсивних технологій змінюється структура природного середовища — співвідношення чистих і забруднених хімічними елементами й відходами територій, орних земель, природних пасовищ і лісів, зволжених і засушливих регіонів, богарних і заболочених угідь тощо. Зміни клімату в сукупності з руйнівною діяльністю людини і зростанням населення негативно впливають на використання водних ресурсів. Усе це посилює ерозійні процеси, обумовлює патологічні зміни в біорізноманітті, породжує пустелі тощо.

При усвідомленні екологічних загроз люди можуть змінити свою економічну діяльність, сприяючи відтворенню природних ресурсів (шляхом запровадження в промисловості технологій, що зменшують викиди шкідливих речовин у природне середовище, консервації деградованих угідь з метою відтворення їх родючості за певними технологіями, відновлення лісових насаджень і т. д.). Однак суспільство в прагненні забезпечити свої потреби і створити комфортні умови для життєдіяльності використовує природні ресурси, не обмежуючи себе в цих потребах, а навпаки, нарощуючи обсяги їх використання й поглиблюючи екодеструктивні процеси. Знаходження рівноваги між економічними потребами людини і раціональним невиснажливим використанням природних ресурсів (іншими словами, еколого-економічної рівноваги) набуває для науки і практики значення життєзабезпечуючого чинника як для кожного суспільства, так і для людства в цілому.

Подоланню економізованого підходу до організації взаємодій природи, суспільства, держави присвячено праці В.М. Гейця, сталому розвитку як такому, що забезпечує паритетність взаємовідносин у процесі людської діяльності, — дослідження О.В. Шубравської та О.Л. Попової, концептуальним основам управління сталим розвитком еколого-економічних систем — В.С. Загорського, Б.М. Данилишина, М.А. Хвесика, еколого-економічним суперечностям у системі «людина — суспільство — економіка — природа» — О.Ф. Балицького, Б.В. Буркинського, О.О. Веклич, екологічним конфліктам та управління ними — В.В. Сабадаша, Л.Г. Мельника, М.М. Петрушенка, а також західних учених Г. Бехлера, С. Мейсона, Р.А. Метью та інших. Зазначені проблеми виступають предметом широких дискусій на міжнародних наукових конференціях, економічних форумах тощо.

З огляду на це, **мета статті** — виокремити на основі узагальнення наукових дискусій і документів міжнародних організацій сутність і наслідки економіко-екологічних конфліктів, етапи наростання екодеструктивних процесів у сільському господарстві та визначити місце і роль агроекології у нейтралізації конфліктності в системі «людина — суспільство — економіка — природа».

Науково-технічна революція значно ускладнила взаємовідносини між людиною, її діяльністю та природою. В основі цього ускладнення лежить те, що серед факторів економічного розвитку суспільства, до яких відносяться трудові ресурси, засоби виробництва і природні ресурси, останні є найбільш обмеженими і сильніше за інших потерпають від людської діяльності.

Зростання населення, його прагнення до збільшення доходів і кращого життя спонукають до дедалі інтенсивнішого використання природних ресурсів, виснажуючи їх продуктивність і негативно впливаючи на навколишнє середовище. За повоєнний період минулого століття населення Землі подвоїлося¹. За підрахунками, до 2080 р., а то й раніше, воно може подвоїтися ще раз. Виробництво ж продуктів харчування, незважаючи на науково-технічний прогрес, не встигає за зростанням його споживачів. Земельні ж угіддя не збільшуються, усі джерела їх розширення за рахунок освоєння цілинних земель і вирубки лісів практично вичерпано. Водночас застосування індустріально-інтенсивних технологій веде до деградації ґрунтів, добрива і селекція адекватного потребам зростання врожайності не забезпечують. Знижуються темпи приросту врожайності цілого ряду культур. Якщо протягом першого періоду «зеленої революції» темпи зростання врожайності, наприклад, кукурудзи, рису і пшениці становили 2-3% щороку, то нині по кукурудзі цей показник дорівнює 1,5%, а по рису і пшениці — 1% [1].

Сьогодні, як і в минулому, більшість економік світу, насамперед розвинутих країн, дотримується моделі безперервного економічного зростання, яке забезпечується розширенням масштабів й інтенсивності споживання продуктивної сили природного ресурсу. При цьому зростання економіки втричі перевищує темпи зростання продуктивності живої речовини природного ресурсу, в результаті чого 60% екосистем планети вже зазнали втрат. Природні ресурси використовуються значно швидше, ніж відновлюються. Наприклад, у світовій практиці площа нових земель, які включаються в обробіток, щороку зростає в середньому на 3,9 млн га, а втрачається від ерозії ґрунтів — 6 млн га. У поточному столітті екологічна проблема виходить на перший план серед загроз людству. Невраховання цієї закономірності вже в середині ХХІ ст. може призвести до небезпечної для суспільства, критичної ситуації із станом природного ресурсу [2].

Суперечності між економічними і соціальними та екологічними інтересами в умовах жорсткої конкуренції є неминучими. При цьому перемагають, як правило, економічні, які дозволяють одержати найбільшу вигоду сьогодні, незважаючи на те, що в майбутньому вони загрожують збитками. Наслідки цих суперечностей можуть проявлятися через 10—30 років, що обумовлює безкарність природовиснажливої господарської діяльності. «Зелена революція» 1950—1970-х років у країнах Латинської Америки дозволила багатьом з них вийти за окремими видами продукції сільського господарства на світові ринки. Зворотний бік цього процесу — мільйони гектарів деградованих земель, ґрунтова перевтома від монокультурного виробництва, саванізація і опустелювання значної частини угідь, обезземелення і міграція селян тощо [3].

Антагонізм зіткнення природи і людського соціуму спричиняє значні соціальні та екологічні наслідки в економічній сфері. Загострення, що виникають у результаті еколого-економічної взаємодії в системі «людина — суспільство — економіка — природа», переростають у екологічні конфлікти, під якими «розуміється ситуативне динамічне поєднання екологічних, со-

¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Dynamics. World Population Prospects 2018. URL: <http://esa.un.org/unpd/wup/DataQuery/> (дата звернення: 19.12.2021).

ціальних й інших умов, а також взаємовідносин між суб'єктами і об'єктами економічної діяльності, у якому кожна із сторін відображає протилежну позицію по відношенню до взаємовідносин економіки й екології» [4, с. 48].

Конфлікти виявляють себе як в активній, так і в прихованій формі. При цьому останні є основними та їх кількість стає найбільш небезпечною порівняно з видимими конфліктами, оскільки вони відстрочують вжиття рішучих заходів щодо їх нейтралізації. Як наслідок, соціальні й екологічні наслідки доти, доки конфлікти стають видимими (а це досить тривалий час), можуть значно збільшитись або навіть стати незворотними.

З 1970-х років до вчених багатьох країн, прогресивної світової спільноти, міжнародних організацій приходять розуміння незворотності наслідків економіко-екологічних конфліктів і необхідності переходу до моделі, яка базувалася б на економічному розвитку, а не на економічному зростанні. За Й. Шумпетером, економічний розвиток — це інновація, прояв нового, чого раніше не було, а економічне зростання — це збільшення виробництва і споживання товарів та послуг протягом певного періоду [5]. Економічний розвиток забезпечується створенням нового продукту, впровадженням нового методу виробництва, освоєнням нового ринку збуту, отриманням доступу до нового джерела сировини, створенням нової форми організації фірми і т. п. Економічне зростання виступає лише одним з проявів економічного розвитку, який характеризує його виробничі відносини. Економічний розвиток включає поєднання економічного, екологічного і соціального аспектів діяльності людей. Він може відбуватися без економічного зростання і забезпечувати при цьому дохідність діяльності за рахунок інновацій, які не породжують негативних екологічних і соціальних наслідків. Розвиваючи теоретичні засади економічного розвитку в сучасних умовах, В.М. Геєць стверджує, що подолання конфліктів, які виникають у системі «природа — суспільство — людина», можливе тільки шляхом масового застосування нових інноваційних технологій у використанні ресурсів, а важливу роль у інноваційному характері розвитку мають відігравати технології гуманітарного характеру, які реалізуються через соціальні інновації [6, с. 40].

Першим значним документом міжнародних організацій, присвяченим даній проблемі, стала Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), розроблена Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів (МСОП) за дорученням Програми ООН з навколишнього середовища. У другій редакції ВСОП «Турбота про планету Земля — стратегія сталого життя» стверджувалося, що розвиток соціуму повинен базуватися на збереженні живої природи, необхідності захищати структуру, функції та різноманіття природних систем Землі, від яких залежить існування біологічних видів, зокрема і людини. Для цього необхідно зберігати системи життєзабезпечення, біорізноманіття, забезпечувати невиснажливе використання невідновлюваних ресурсів. Ці положення поглиблено в матеріалах Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР), створеної відповідно до резолюції 38/161 Генеральної Асамблеї ООН. Основні висновки МКНСР полягають у такому: взаємовідносини між людиною і природою, що забезпечує людську життєдіяльність, суттєво змінилися — виникла загроза існуванню людської цивілізації та життю на Землі; протягом ХХ ст. темпи споживання різко збільшилися — у виробництво

було залучено стільки ресурсів, скільки було залучено за всі минулі століття існування людини; процеси економічного зростання, не збалансовані з можливостями природного середовища, стали причиною виникнення тенденцій, вплив яких ні природні екосистеми, ні соціум не зможуть довго витримати; економічне зростання руйнує природне середовище, призводить до екологічної деградації, що підриває процес економічного зростання; нині всі регіони світу стикаються з ризиком незворотного руйнування навколишнього середовища, що загрожує знищенням основ цивілізації та зникненням живої природи Землі; загалом ідеться не про окремі глобальні кризи (екологічну, економічну, продовольчу), а про єдину кризу глобальної світової системи «людина — природне середовище»; швидкість руйнування людиною навколишнього середовища перевищує можливості сучасної науки в їх осмисленні й не дозволяє вчасно оцінити, що відбувається, отже, внести відповідні рекомендації; якщо високі темпи економічного зростання збережуться, то через декілька десятиліть неминучо стане глобальна деградація природного середовища, а це неодмінно призведе до підриву всієї економіки, всієї системи життєзабезпечення Землі².

Висновки МКНСР стали підґрунтям для прийняття Конференцією ООН з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) «Порядку денного на ХХІ ст.», у якому наголошувалося, що, якщо людство не знайде відповідних механізмів оптимізації взаємовідносин з природою, то воно приречене на деградацію. Тому першочерговою є проблема зміни парадигми соціального розвитку, в основу якої повинен бути покладений принцип сталого розвитку (sustainable development) — розвитку, узгодженого із сутністю еволюції природних екосистем. Згідно з цими матеріалами, sustainable development — це такий розвиток, який забезпечує потреби нинішнього покоління без заподіяння шкоди можливостям майбутніх поколінь забезпечити свої власні потреби³ і який набув статусу «концепції сталого розвитку як альтернативи концепції економічного зростання». Основу сталого розвитку формує паритетність відносин у системі «людина — суспільство — економіка — природа», що забезпечує перехід до такого способу взаємодії природи і суспільства, який характеризується як епоха ноосфери.

ФАО ООН поняття сталого розвитку розглядає як розвиток, «що не тільки породжує економічне зростання, але й справедливо розподіляє його результати, відновлює довкілля більшою мірою, ніж руйнує його, збільшує можливості людей, а не збіднює їх. Це розвиток, який віддає пріоритет бідним, розширенню їх можливостей і забезпеченню їх участі в прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя. Це розвиток, у центрі якого — людина, орієнтована на збереження природи, забезпечення зайнятості, що припускає реалізацію прав жінок»⁴. Такий підхід одночасно з екологічним фактором суттєво враховує соціальний аспект, у результаті чого концепція сталого розвитку набуває гуманістичної спрямованості.

² Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). Пер. с англ. М., Прогресс, 1998. 374 с.

³ Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття». Пер. з англ. Київ, Інтелсфера, 2000. 360 с.

⁴ Доклад ФАО ООН о развитии человеческого потенциала 1994. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: уменьшение уязвимости и формирование жизнестойкости. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_a_full_rus_21-01-15_0.pdf

Визнання концепції сталого розвитку стало визнанням наявності глобальної цивілізаційної кризи. Головним чинником подолання таких криз у історії людства завжди була поява нових технологій використання компонентів природного середовища для задоволення життєво необхідних потреб. Потрапивши в стан глобальної кризи, людство неминуче формує нові знання, на підставі яких з'являються нові технології як основа подальшого розвитку цивілізації. Концепція сталого розвитку стала результатом переосмислення техногенних і ноосферних цивілізаційних концепцій розвитку людства, що передбачає інтеграцію цілей високої якості життя, здоров'я та добробуту з соціальною справедливістю, забезпеченням здатності планети підтримувати життя в усьому його різноманітті [7, с. 10].

Основні принципи сталого розвитку такі:

- забезпечення збалансованості виробничої та екологічної сфер, досягнення такого рівня технологій, коли люди економічною діяльністю перестають руйнувати середовище проживання;
- забезпечення збалансованості економічної та соціальної сфер, що означає максимальне використання в інтересах населення тих ресурсів, які дає економічний розвиток;
- вирішення завдань, пов'язаних з розвитком не тільки в інтересах сучасних, але й майбутніх поколінь, що мають рівні права на використання природних ресурсів.

Г. Дейлі визначив три умови, за яких повинно здійснюватися споживання природних ресурсів у сталому суспільстві:

- темпи споживання відновлюваних ресурсів не мають перевищувати темпів їх відновлення;
- темпи споживання невідновлюваних ресурсів не повинні перевищувати темпів розробки їх стійкої відновлюваної заміни;
- інтенсивність викидів забруднюючих речовин не повинна перевищувати можливості навколишнього середовища поглинати їх [8].

Серед проблем, які виникають як результат конфліктності між діяльністю людини і природи, чи не найбільше занепокоєння викликають процеси, що відбуваються в сільському господарстві. Це підтверджує хоча б той факт, що з восьми Цілей розвитку, сформульованих у Декларації тисячоліття (ООН, 2000 р.)⁵, та із 17 Цілей Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. (ООН, 2015 р.)⁶, майже половина пов'язана з сільськогосподарським сектором економіки. Насамперед, це забезпечення продовольчої безпеки людської спільноти, а отже, і збереження її існування. Від сільськогосподарського виробництва залежить вирішення проблеми ліквідації голоду на планеті. Галузь має безпосереднє відношення до проблем, пов'язаних із змінами клімату. Від неї залежить збереження невідновлюваних земельних і водних природних ресурсів. Сільське господарство — основна галузь, яка створює робочі місця для сільського населення, «прив'язує» його

⁵ Декларація тисячелеття Організації Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата звернення: 21.12.2021).

⁶ Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция ООН. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R (дата звернення: 21.12.2021).

до безпосереднього робочого місця, сприяючи осіlosti населення, колонізації та облаштуванню сільських територій, що асоціюється з облаштуванням національного дому кожної країни.

Основою сільськогосподарського виробництва є земля, сільськогосподарські угіддя — один з основних природних ресурсів, найважливіший чинник економічного розвитку нарівні з трудовими ресурсами, капіталом і науково-технічним прогресом. Особливостями земельного ресурсу є його невідновлюваність і просторова обмеженість, як предмет праці він не може бути замінений ніякими іншими засобами виробництва, земельні угіддя не переміщуються при їх обробітку, а знаряддя праці переміщуються до землі.

Етапи екодеструктивного впливу економіки на стан земельних ресурсів і навколишнього середовища пов'язані із змінами економічних відносин, відносин власності на землю, розвитком продуктивних сил, глобалізацією економіки і ринків. В історичній ретроспективі з певним припущенням можна виокремити поетапність загострення в аграрній сфері екоsupеречностей, які набувають конфліктного характеру протягом ХХ — початку ХХІ ст.

I етап охоплює довоєнний період: початок поширення механізації сільського господарства, освоєння нових земель, зародження промислового зрошувального землеробства, поява в західних штатах США монокультурного експортоорієнтованого сільськогосподарського виробництва, в основному пшениці, перші екологічні наслідки якого проявилися в ґрунтовій перевтомі, зниженні продуктивності угідь та їх деградації.

II етап охоплює другу половину 1940-х — 1970-ті роки: перша хвиля «зеленої революції», осушення боліт, низинних територій річок, будівництво масштабних зрошувальних систем і водосховищ, зростання обсягів використання синтетичних мінеральних добрив, будівництво великих тваринницьких комплексів з концентрацією птиці та худоби на обмежених територіях. Наслідки: деградація довкілля (забруднення продуктів харчування хімікатами, опустелювання, заболочення, забруднення поверхневих і підземних вод, зменшення видового різноманіття живих організмів, захворювання, генетичні відхилення, скорочення тривалості життя, поява кислотних дощів, скорочення озонового шару, глобальне потепління та інші екологічні проблеми); використання низькоефективних ресурсоруйнівних технологій; диспропорції в умовах соціально-економічного розвитку між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються; розширення масштабів бідності та зростання диференціації між бідними і багатими, продовольча криза і поширення голоду.

III етап охоплює 1980-ті — кінець ХХ ст.: нарощування технологій «зеленої революції», тотальна хімізація сільського господарства і поширення генетично змінених організмів у сільському господарстві, перехід під тиском міжнародного і національного експортоорієнтованого капіталу на монокультурне виробництво в країнах, що розвиваються; освоєння нових земель за рахунок вирубки лісів. Наслідки: зростання хімічного забруднення земельних і водних ресурсів, вплив на зміну клімату й здоров'я людей, зменшення біорізноманіття, виведення з обробітку через порушення технологій і закислення ґрунтів понад 40% зрошуваних земель, саванізація угідь, поява нових пустель.

IV етап охоплює 2000-ні — 2020-ті роки: поширення чинників екоде-структивних процесів, характерних для країн Латинської Америки, Африки та інших континентів, на аграрні сектори країн пострадянського простору, в тому числі й України, що обумовило розширення площ деградованих угідь, поглиблення екосуперечностей у світовому аграрному секторі. Сьогодні екологічний фактор поступово набуває лімітуючого характеру в економічному розвитку аграрного сектору. Приходить дедалі більше усвідомлення, що розвиток галузі мусить ураховувати цей чинник, інакше ілюзія невичерпності земельних ресурсів коштуватиме людству дуже дорого.

Як у більшості країн, в Україні домінує техногенний тип розвитку, який базується на використанні засобів виробництва і технологій без урахування екологічних обмежень. У результаті відбувається виснажливе використання природного, насамперед земельного, ресурсу, надексплуатація якого відбувається темпами, що перевищують можливості відтворення його родючості. Неузгодженість економічного зростання з вимогами екологічної безпеки обумовлює рівень антропогенного навантаження на природний сільсько-господарський ресурс, який наближається до граничної межі, за якою починаються кризові зміни в природних ресурсах, які негативно впливають на кінцевий результат діяльності агропродовольчого сектору.

Трансконтинентальним і вітчизняним агроіндустріальним компаніям, які зайняли в Україні домінуючі позиції у визначенні системи землеробства, притаманний глибоко спеціалізований (вирощуються лише зернові та со-няшник) монокультурний тип господарювання, який:

- спрощує виробничий процес;
- зменшує потребу в робочих місцях;
- забезпечує високу врожайність, головним чином, за рахунок генно модифікованих культур і використання найбільш родючих угідь;
- дозволяє монополізувати канали збуту продукції на зовнішні ринки і одержувати, відповідно, більш високі прибутки.

Однак ці вигоди значною мірою нівелюються негативними наслідками, які сьогодні повною мірою проявляються у вітчизняному сільському госпо-дарстві, а саме:

- ерозією і деградацією ґрунтів;
- викидами парникових газів;
- зменшенням біорізноманіття;
- забрудненням ґрунтового покриву хімічними елементами;
- появою небезпечних для здоров'я людей речовин у продуктах харчування.

В Україні ерозії зазнають 10,6 млн га ріллі, вітрової ерозії — 6 млн га, а впливу пилових бур — 20 млн га. Водночас залишилося всього 446,7 тис. га полезахисних лісосмуг, а нові насадження індустріальними компаніями не проводяться. Щорічний приріст еродованих земель становить у середньому 90—100 тис. га. Найбільш еродованими (від 50 до 71%) є ґрунти в Харків-ській, Миколаївській, Кіровоградській, Одеській, Луганській та Донецькій областях. Сумарні втрати гумусу через ерозію ґрунтів щороку становлять 32—33 млн т, що еквівалентно 320—330 млн т органічних добрив, а еколого-економічні збитки з цієї причини перевищують 9 млрд грн. Втрати гумусу зменшують ефективність мінеральних добрив в 1,8—2 рази [9].

Світова наукова спільнота схиляється до того, що в основі переходу від індустріально-інтенсивного екодеструктивного економічного зростання до сталого (економіко-соціально-екологічно збалансованого) розвитку лежить агроекологія — галузь науки, яка вивчає застосування екологічної науки для дослідження конфігурації стійких агроекосистем і управління ними шляхом імітації природних процесів і забезпечення тим самим благодійної біологічної взаємодії та синергії між компонентами агроекосистеми [10; 11].

Основні принципи агроекології полягають у такому:

- рециркуляція біогенних речовин і енергії у межах господарства замість застосування зовнішніх виробничих ресурсів;
- інтеграція рослинництва і тваринництва;
- диверсифікація біологічних видів і генетичних ресурсів в агроекосистемах протягом часу і в просторі;
- зосередження уваги на взаємозв'язках і продуктивності в межах усієї сільськогосподарської системи замість її фокусування на окремих видах.

Агроекологія визнається *інструментом підвищення ступеня стійкості продовольчих систем* широким колом науковців і міжнародних організацій, зокрема — Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), ЮНЕП [12], Міжнародною організацією за біорізноманіття⁷.

Агроекологія ґрунтується як на науці, так і на практиці. Вона вбирає агроекокультуру і екологічне сільське господарство, пов'язана з екосистемним підходом до інтенсифікації сталого рослинництва, підтриманим Комітетом ФАО з сільського господарства (КСГ)⁸. Агроекологія є одним з найбільш доступних, низьковитратних і екологічно релевантних шляхів оптимізації землекористування з урахуванням вимог природних законів. Вона включає цілий комплекс заходів, які сприяють формуванню стійких агроекосистем, а саме:

- оптимізацію структури посівних площ;
- упровадження сівозмін з насиченням їх високопродуктивними культурами, що здатні покращувати середовище;
- підвищення біологічного потенціалу азотофіксуючої мікрофлори;
- раціональне використання органічних і зменшення застосування мінеральних добрив;
- вапнування і фосфоритизацію кислих ґрунтів;
- залучення в господарсько-біологічний кругообіг органічної речовини і елементів живлення рослинних наземних залишків і сидератів;
- застосування енергозберігаючих методів обробітку ґрунту, поширення нульового обробітку ґрунту;
- терасування, мульчування і контурну систему обробітку схилів полів;
- лісополосні насадження за периметром сільськогосподарських полів;
- використання фізичних і біологічних методів боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур;

⁷ The Sustainable Agricultural Rural Development (SARD) Initiative Report on the period 2002-2008 URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/sustdev/csd/csd16/PF/presentations/sard.pdf> (дата звернення 21.12.2021).

⁸ Report of the 22nd Session of the Committee on Agriculture (Rome, 16-19 June 2010) CL 140/3(C 2011/17). URL: <https://www.fao.org/3/k8668E/k8668E.pdf> (дата звернення 21.12.2021).

Характерні ознаки індустріально-інтенсивного і агроекологічного сільського господарства

Ознаки	Індустріально-інтенсивне сільське господарство	Агроекологічне сільське господарство
Вкладення антропогенної енергії	Дуже високі	Оптимальні
Загальнобіологічне різноманіття	Низьке	Високе
Різноманіття культурних рослин	» »	» »
Різноманіття тварин	Низьке або відсутнє	Помірне
Сівозміни	Глибока спеціалізація, монокультура	Сівозмінне землеробство, полікультура
Частка орних земель у агро-системі	Висока	Оптимальна. Лісоаграрні екосистеми
Заходи боротьби з хворобами і шкідниками	Як правило, хімічні	Переважно біологічні в поєднанні з механічними
Основний напрям селекції рослин	Підвищення продуктового потенціалу	Підвищення адаптивного потенціалу

Джерело: Розроблено автором за результатами дослідження науково-інформативних джерел.

- поєднання із землеробством тваринництва і аквакультури у фермерських системах;
- взаємодію агроекології та селекції сільськогосподарських культур з метою адаптації останніх до змін кліматичних умов.

Основні відмінності індустріально-інтенсивного і агроекологічного сільського господарства подано в табл.

Отже, роль агроекології, яку вона відіграє в сталому (економіко-соціально-екологічно збалансованому) розвитку, можна систематизувати так. *По-перше*, агроекологія дозволяє зберігати і нарощувати продуктивну силу сільськогосподарських угідь у довгостроковому періоді. Без переходу на агроекологічне ведення сільського господарства не можна зупинити руйнівну деградацію угідь, яка сьогодні охоплює 33% світових сільськогосподарських угідь. Одночасно з процесами деградації земель деградують водоймища і водні екосистеми: зменшуються притоки, висихають болота, що веде до виснаження запасів ґрунтових вод, зниження рівня водоносних зон, що кваліфікується як зростаючий ризик для світового виробництва продовольства.

Ігнорування агроекологічних заходів неминуче обумовлюватиме подальшу втрату продуктивності ґрунтів, що, як застерігає ФАО, «може серйозно зашкодити виробництву продовольства і продовольчій безпеці, посилити волатильність цін на продовольство і, можливо, штовхне мільйони людей у прірву голоду і злиденності»⁹.

По-друге, агроекологія сприяє покращенню харчування. Основний принцип «зеленої революції» — вузька спеціалізація підприємств на виробництві

⁹ Почвы находятся под угрозой, но деградацию можно остановить. ФАО ООН. URL: <http://www.fao.org/news/story/ru/item/357227/icode/> (дата звернення: 22.04.2020).

зернових культур (пшениці, кукурудзи, рису). Однак вироблювані з них продовольчі продукти в основному є джерелом вуглеводів і містять зовсім мало інших дуже важливих для організму людини біогенних речовин. Людство потребує різноманітних агроєкосистем для забезпечення більш диверсифікованого випуску поживних речовин відповідно до потреб людського організму [13; 14]. У цьому контексті ферми, які працюють на агроєкологічних принципах, забезпечують різноманіття продовольчих товарів значно кращої якості у зв'язку з обмеженістю застосування мінеральних синтетичних добрив і використання біологічних методів боротьби з шкідниками та хворобами рослин.

По-третє, агроєкологія сприяє адаптації до змін клімату. Використання агроєкологічних методів дозволяє значно підвищити опір сільськогосподарських систем і суттєво пом'якшити негативні наслідки екстремальних погодних умов, які дедалі частіше мають місце в різних регіонах планети. Практика підтверджує, що фізичні властивості ґрунту в агроєкологічних господарствах значно покращують стійкість культур перед посухами [15; 16]. Зміна клімату сприяє появі нових бур'янів, шкідників і хвороб, протистояти яким сильніше спроможні агроєкологічні господарства завдяки використанню ними генетично різноманітних сортів культурних рослин.

По-четверте, агроєкологія сприяє пом'якшенню змін клімату в результаті, з одного боку, збільшення осіlosti вуглецю в ґрунтових органічних речовинах і надґрунтовій біомасі, а з іншого — зменшення викидів діоксиду вуглецю та інших парникових газів через скорочення прямого й опосередкованого використання енергії. Міжурядова група експертів із зміни клімату оцінила глобальний технічний пом'якшувальний потенціал сільського господарства до 2030 р. на рівні 5,5—6 млрд т еквіваленту CO₂ на рік, більша частина якого (до 89%) може бути забезпечена за рахунок агроєкологічних заходів [17]¹⁰.

По-п'яте, агроєкологія скорочує масштаби бідності в сільських районах. Збільшення виробництва органічних добрив у екологічних фермах завдяки агроєкологічним заходам знижує їх залежність від зовнішніх виробничих ресурсів. Внесення біогенних речовин у ґрунт шляхом використання органічних відходів тваринництва і вирощування сидеральних добрив зменшує потребу в мінеральних добривах, що позитивно позначається на доходах фермерських господарств. Заощаджені кошти можуть використовуватись як для нових інвестицій з метою нарощування виробництва, так і для покращення добробуту фермерських сімей.

Агроєкологічні методи здатні сприяти і більш продуктивному навантаженню членів фермерських господарств, і створенню нових робочих місць для сільського населення. Польові лісонасадження, інтеграція рослинництва, тваринництва і аквакультури, виробництво органічних добрив, ряд інших заходів потребують додаткових робочих рук, сфери застосування яких у сільській місцевості обмежені, що стимулює осіlostь частини сільського населення й позитивно впливає на збереження сільських поселень. Отже, агроєкологія є одним з напрямів переходу до «зеленої економіки» в

¹⁰ Про пом'якшувальний потенціал сільського господарства див.: FAO, Food security and agricultural mitigation in developing countries: options for capturing synergies. Rome, 2009. URL: <https://www.fao.org/3/i1318e/i1318e00.pdf> (дата звернення: 21.12.2021).

аграрному секторі, яку експерти ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП) розглядають як господарську діяльність, «що підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість і при цьому істотно знижує ризики для навколишнього середовища та запобігає його збідненню»¹¹.

Доповідь ООН з питання про право людини на харчування містить рекомендації урядам країн-членів щодо проведення політики підтримки впровадження агроекологічних методів виробництва продовольства¹². Так, вважається за необхідне:

- передбачити посилення на агроекологію і сталий розвиток сільського господарства в національних стратегіях реалізації права на харчування;
- включити агроекологічні заходи, що здійснюватимуться в аграрному секторі, в національні плани дій щодо боротьби із змінами клімату, які приймаються країнами в рамках зусиль з пом'якшення кліматичних змін;
- переорієнтувати заходи державної підтримки збільшення виробництва на формування організованих локальних ринків, розбудову матеріально-технічної бази збутових і переробних кооперативів, створених малими фермами, підтримку їх доступу до земельних ресурсів, кредитів; надати пріоритет державним закупівлям продукції, виробленої в агроекологічних господарствах, створити для них сприятливі торговельні та макроекономічні умови;
- забезпечити підтримку поширення знань серед сільського населення щодо агроекологічних принципів ведення господарської діяльності;
- збільшити бюджетні асигнування на наукові дослідження, розробку сталих агроекологічних систем і системних заходів впливу на підвищення дохідності малих ферм і забезпечити підготовку наукових кадрів у сфері розроблення агроекологічних методів ведення сільського господарства.

Слід зазначити, що дані рекомендації у різних формах вводяться в аграрну політику багатьох країн. Позитивного досвіду в цьому напрямі набуто країнами ЄС. На загальноєвропейському рівні законодавчо встановлені вимоги щодо створення умов для збереження родючості ґрунтів, охорони навколишнього середовища, водних і лісових ресурсів формують систему «взаємної згоди» (Crosse Compliance). Назва обумовлена Постановою ЄС № 73/2009, відповідно до якої виплати в межах програм підтримки сільського господарства пов'язуються з встановленими нормами щодо охорони природного середовища, здоров'я і благополуччя тварин, безпеки кормів і продуктів харчування, інших вимог. Доступ фермера до субсидій, компенсаційних виплат, пільг стає залежним від зобов'язань раціонально використовувати і відтворювати природний ресурс сільського господарства. Порушення встановлених правил веде як до зменшення загальних виплат, що належать фермерам за чинними програмами державної підтримки, так і до адміністративної та інших форм відповідальності.

Національні законодавчо-нормативні акти країн — членів ЄС імплементують, конкретизують і розширюють правила загальноєвропейської систе-

¹¹ Green Industrial Policy: Concept, Policies, Country Experiences. *UNEP*. 2018. Feb 09. URL: <https://www.unep.org/resources/report/green-industrial-policy-concept-policies-country-experiences> (дата звернення: 21.12.2021).

¹² Доклад, представленый Специальным докладчиком по вопросу о праве на питание Оливье де Шуттером. URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/A-HRC-16-49_ru.pdf

ми Grosse Compliance і доводять їх державними актами до виробників, зокрема, у вигляді кодексів належних сільськогосподарських практик, які вказують, «що дозволено або заборонено з метою запобігання вчиненню злочинів стосовно природних ресурсів сільського господарства, формують правильне ставлення селян до вимог закону і вчать, як зменшити негативний вплив сільського господарства на природні ресурси»¹³.

На відміну від європейських країн, форми і методи вітчизняного державного контролю за охороною і відтворенням родючості ґрунтів, охороною навколишнього середовища, забезпеченням біорізноманіття і агроландшафтів та система відповідальності за завдану природним ресурсам, насамперед сільськогосподарським угіддям, шкоду перебувають у зародковому стані. За офіційною статистикою, контролюються лише такі встановлені земельним законодавством порушення, як самовільне зайняття й використання земельних ділянок без відповідних документів, невиконання законних розпоряджень і приписів; використання земель не за цільовим призначенням, тобто сільськогосподарські угіддя підлягають контролю лише як операційний базис і об'єкт нерухомого майна. Порушення ж щодо угідь як засобу аграрного виробництва і екологічного ресурсу не є об'єктом державного контролю, отже, щодо них відсутні й заходи відповідальності.

У зазначеному контексті Україні потрібна імплементація рекомендацій ООН і практики країн ЄС щодо законодавчо-нормативної інституалізації агроекологічних заходів, відповідальності за їх дотримання й стимулювання до їх упровадження. Йдеться, насамперед, про розроблення і прийняття Кодексу належної сільськогосподарської практики (або Кодексу сталого агрогосподарування). Необхідність зазначеного акта обумовлюється двома основними чинниками. Першим є катастрофічно руйнівні ґрунтовиснажливі процеси, які розвиваються в аграрному секторі, другим — імплементація зобов'язань, що випливають з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У розділі V, главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій», ст. 404 цієї глави йдеться про «...заохочення сучасного та сталого розвитку сільськогосподарського виробництва і сільських територій з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища..., поширення застосування органічного землеробства... шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах»¹⁴.

ВИСНОВКИ

Процес взаємодії людської економічної діяльності та природи ввійшов у фазу розвитку, яка одночасно з розширенням і прискоренням цієї взаємодії характеризується загостренням суперечностей між ними та їх переростанням у економіко-екологічні конфлікти, що проявляються як в активній, так і в прихованій формі. Якщо збережеться пріоритет економічного зростання

¹³ Kodeks dobrej praktyki rolniczej. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa, 2004. URL: http://iung.pl/dpr_eng/publikacje/kodeks_dobrej_praktyki_rolniczej.pdf

¹⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011 від 30.11.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

над екологією, то людство, як наслідок, одержить деградацію навколишнього середовища та його негативний вплив на здоров'я людей, що, урешті-решт, може призвести до загрози життю на планеті. Деградація природного ресурсу в сільському господарстві, де він є основним засобом виробництва і предметом праці, спричинить погіршення продовольчого забезпечення людей, наростання безробіття й бідності сільського населення, міграційних процесів, знелюднення і занепаду сільських територій.

Досягнення балансу інтересів між конфліктуєчими суб'єктами і об'єктами економічної діяльності можливе лише шляхом забезпечення паритетності між економікою і екологією. Альтернативи людській діяльності на принципах сталого (економіко-соціально-екологічно збалансованого) розвитку немає. Одним з основних напрямів такого розвитку в сільському господарстві є його переведення на агроекологічні засади, що виступає одним з найбільш доступних, низькозатратних і екологічно релевантних шляхів оптимізації землекористування з урахуванням вимог природних законів, дозволяє зберігати і нарощувати продуктивну силу сільськогосподарських угідь у довгостроковому періоді, сприяє адаптації до змін клімату та їх пом'якшенню, покращує якість харчування людей та скорочує масштаби бідності в сільських районах. Агроекологічні технології вписуються в концепт «зеленої економіки» як технології, призначені не для боротьби з наслідками екологічних конфліктів, а для упередження причин їх виникнення. При цьому вони кардинально змінюють підхід до економічної діяльності, одержаний у результаті цієї діяльності продукт і споживчу поведінку людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Fischer R.A., Byerlee D., Edmeades G.O. Crop yields and global food security: will yield increase continue to feed the world? *ACIAR Monograph*. 2014. No. 158.
2. Новицький В.С. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку. Київ, НАУ, 2004. 268 с.
3. de Janvry A. The Agrarian Question and Reformism in Latin America. John Hopkins University Press, 1981. 352 p.
4. Петрушенко М.М. Концепція економічної оцінки та механізму управління екологічними конфліктами. *Економіст*. 2012. № 11. С. 47—51.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М., Прогресс, 1992. 455 с.
6. Геєць В.М. Феномен нестабільності — виклик економічному розвитку. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, Академперіодика, 2020. 456 с.
7. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України. Наук. доп. Авт. кол. Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ, НАДУ, 2013. 120 с.
8. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Пер. з англ. ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття»; Інститут сталого розвитку. Київ, Інтелсфера, 2002. 312 с.
9. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування. Моногр. Херсон, Грінь Д.С., 2012. 440 с.
10. Altieri M.A. *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*, 2nd ed., Boulder, Colorado, Westview Press, 1995.
11. Gliessman S. *Agroecology: the ecology of sustainable food systems*. Boca Raton, Florida, CRC Press, 2007.
12. Altieri M.A., Nicholis C.I. *Agroecology and the Search for a Truly Sustainable Agriculture*. Mexico, UNEP, 2005.

13. Alloway B.J. (Ed.). Micronutrient deficiencies in global crop production. Springer Verlag, 2008, 354 p.
14. DeClerck F.A.J. et al. Ecological Approaches to Human Nutrition. Food and Nutrition Bulletin, 2011.
15. Eyhord F. et al. The viability of cotton-based organic agriculture systems in India. *International Journal of Agricultural Sustainability*. 2007. No. 5. P. 25—38.
16. Edwards S. The impact of compost use on crop yields in Tigray, Ethiopia. FAO International Conference on Organic Agriculture and Food Security (Rome, 2—4 May, 2007).
17. Hoffmann U. Assuring food security in developing countries under the challenges of climate change: Key trade and development issues of a profound transformation of agriculture. *Discussion Paper*. 2010. No. 201. P. 11.

Надійшла 26.11.2021

Відрецензована 13.12.2021

Доопрацьована 28.12.2021

Підписана до друку 04.01.2022

REFERENCES

1. Fischer R.A., Byerlee D., Edmeades G.O. Crop yields and global food security: will yield increase continue to feed the world? *ACIAR Monograph*, 2014, No. 158.
2. Novytsky V. Economic Resources of Civilization Development. Kyiv, NAU, 2004 [in Ukrainian].
3. de Janvry A. The Agrarian Question and Reformism in Latin America. Johns Hopkins University Press, 1981.
4. Petrushenko M. The concept of economic assessment and the mechanism of environmental conflict management. *Economist*, 2012, No. 11, pp. 47-51 [in Ukrainian].
5. Schumpeter J. The Theory of Economic Development. Moscow, Progress, 1992 [in Russian].
6. Heyets V. The Phenomenon of Instability is a Challenge to Economic Development. NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting, Kyiv, *Akademperiodyka*, 2020 [in Ukrainian].
7. Kovbasyuk Yu., Vashchenko K., Surmin Yu. et al. Modernization of Public Administration and European Integration of Ukraine. Yu.V. Kovbasyuk (Ed.). Kyiv, National Academy of State Administration, 2013 [in Ukrainian].
8. Daly H. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. Institute of Sustainable Development, Kyiv, *Intelsfera*, 2002 [in Ukrainian].
9. Tretiak A. Ecology of Land Use: Theoretical and Methodological Foundations of Formation and Administration. Kherson, Grin D.S., 2012 [in Ukrainian].
10. Altieri M.A. Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture. 2nd ed., Boulder, Colorado, Westview Press, 1995.
11. Gliessman S. Agroecology: The Ecology of Sustainable Food Systems. Boca Raton, Florida, CRC Press, 2007.
12. Altieri M.A., Nicholis C.I. Agroecology and the Search for a Truly Sustainable Agriculture. Mexico, UNEP, 2005.
13. Alloway B.J. (Ed.). Micronutrient Deficiencies in Global Crop Production. Springer Verlag, 2008, 354 p.
14. DeClerck F.A.J. et al. Ecological Approaches to Human Nutrition. *Food and Nutrition Bulletin*, 2011.
15. Eyhord F. et al. The viability of cotton-based organic agriculture systems in India. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 2007, No. 5, pp. 25-38.
16. Edwards S. The impact of compost use on crop yields in Tigray, Ethiopia. FAO International Conference on Organic Agriculture and Food Security (Rome, 2-4 May, 2007).
17. Hoffmann U. Assuring food security in developing countries under the challenges of climate change: Key trade and development issues of a profound transformation of agriculture. *Discussion Paper*, 2010, No. 201, p. 11.

Received on November 26, 2021

Reviewed on December 13, 2021

Revised on December 28, 2021

Signed for printing on January 4, 2022

Lyubov Moldavan, Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Honored Economist of Ukraine,
Principal Researcher of the Department of the Forms and Methods
of Management in the Agro-Industrial Complex
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

CONFLICT IN THE INTERACTION OF ECONOMY
AND NATURE AND THE ROLE OF AGROECOLOGY
AS AN IMPORTANT WAY TO PREVENT IT

The essence of the antagonism of the relationship between the subjects and objects of human activity that arise in the system «man-society-economy-nature» and their transformation into socio-environmental conflicts is revealed. The latter are characterized by such relations between them, in which each of the parties reflects the opposite position in relation to the impact of the economy on the environment, and vice versa. The place and role in the aggravation of economic and ecological conflicts of the concept of economic growth, which is provided by the advanced increase in the scale and intensity of consumption of the productive force of natural resources, is grounded. The main principles of the concept of sustainable development, based on the parity of relations between man, economy and nature, which neutralizes the emergence of economic and environmental conflicts, are given.

The gradual growth of the eco-destructive impact of the economy on the natural resources of agriculture, the main branch of society, is distinguished, the characteristics of each stage are characterized. It is proved that the inconsistency of increasing gross agricultural production in Ukraine with the requirements of sustainable (economically, socially and ecologically balanced) development of the industry has reached the level of anthropogenic load on natural agricultural resources, approaching the limit line with which crisis changes in natural, first of all land, resources begin and become threatening for production and life of people.

The place of agroecology in the transition to economically, socially and ecologically balanced development is substantiated, its essence as a branch of science and basic principles is characterized. Differences between industrial-intensive and agri-environmental agriculture are identified. The role of the latter in maintaining and increasing the productive strength of agricultural land in the long run, adapting the industry to climate change and helping to mitigate it, improve human nutrition, reduce unemployment and poverty in rural areas is revealed. Based on the documents of the UN and the European Union, recommendations for measures to implement scientific developments and best practices in the transition from industrial-intensive environmentally destructive to sustainable agri-environmental production in the agricultural policy of Ukraine are formulated.

Keywords: *economic-ecological conflicts; stages of agroecodestructive processes; sustainability; agroecology; parity of relationships.*